

топонимических преданий и легенд баян-гольских ойратов, связанных с именем ойратского воина и полководца Галдамы. В научный оборот вводятся новые полевые материалы, которые являются свидетельством исторической памяти народа.

Ключевые слова: топоним, сакральные места, топонимические предания, Гурван тулга, Галдама

Для цитирования: Сажина. Үндснн сойлын чинртэ йиртмжин үзмж (Байн-Һолын Һурвн тулһ гидг һазрын домгуд) (= Природные объекты в этнокультурном ландшафте: предания о местности Гурван тулга в Баян-голе) // Бюллетень Калмыцкого научного центра РАН. 2021. № 2. С. 107–119. DOI: 10.22162/2587-6503-2021-2-18-107-119

UDC 904

Natural Objects in the Ethnocultural Landscape: Historical Legends of the Gurvan Tulga Area in Bayangol

*Sarina*¹

¹Nankai University, School of Literature (9, Weijin Rd., 300100 Tianjin, People's Republic of China)

Postgraduate Student

ORCID: 0000-0001-5262-1122. E-mail: 1120160522@mail.nankai.edu.cn

© KalmSC RAS, 2021

© Sarina, 2021

Abstract. The article deals with toponymic stories and legends of the Oirat people inhabiting the Bayingolin Mongol Autonomous Prefecture of Xinjiang. The work is based on the author's field materials and some literary sources. Toponymic legends and tales belong to the genre of oral non-fictional prose. Those are stories about geographical objects and natural monuments of a particular area. The main feature of toponymic tales and legends is that they reliably explain the nature, origin or names of natural objects. They are often associated with the names of historical characters and deeds attributed to them.

Their main purpose is to preserve the memory of important events and figures in history. The dominant function of legends and fables is recognized as a cognitive one. Reference to the toponymic stories and legends of the Oirat people of Xinjiang makes it possible to peer into the distant past and better study the peculiarities of life and household activities of the Oirat people. The former reflect many aspects of spiritual and material life of the people. This article for the first time examines and analyzes the local originality of subjects, and motifs of toponymic tales and legends of the Bayangol Oirat, associated with the name of the Oirat warrior and commander Galdama. New field materials which are the witnesses of the historical memory of the people are introduced into scientific discourse.

Keywords: toponyms, toponymic legends, sacred places, Gurvn Tulga, Galdama

For citation: Sarina. Natural Objects in the Ethnocultural Landscape: Historical Legends of the Gurvan Tulga Area in Bayangol. *Bulletin of the Kalmyk Scientific Center of the RAS*. 2021. No. 2. Pp. 107–119. (In Russ.). DOI: 10.22162/2587-6503-2021-2-18-107-119

Оршл

Домг-үлгүр (миф), тууль, домг (предание, легенда) хурвн болхла амн урн үгин зокъялын хурвн төрл зүүл (жанр) болдг. Домг-үлгүрт йиртмж, күн, эмтн хамahas бүтсн тускар келгднэ. Тууль болхла байсхин төлэд зокасн үүдэвр болдг. Хэрнь домгнь өмн келсн хойрас ондан. Домг дотр жиңкн өңгрсн керг-үүлин туск келгднэ. Иим учрас домг тууж болн урн зокъялын хоорндк юмн болжана. Амнас амнд дамжад келгдэд ирсн амн тууж дотрас түүк болн урн-зокъял хольгдсн чинртэ урн бүтэлмүд олн бээдг. Яг иим бүтэлмүдин аһулһин дотрас келн-эмтнэ заң-бээдл, кезэңк сүзг-шүтлһн, эдл нег сойлта олн күн эмдржэсн хазр зүйн (топонимическ) бээдлг медж болна. Хамгин холнь болхла, домг дотрас келн-эмтнэ ухан-тоолвр, эмдрж бээсн хазр-нутгин туужиг медж болна.

Нүүһэд эмдрдг улсин кезэңк туужин нэрн бээдлнь бичгдж темдглгдснь ховр. Теднэ туужин зэрмнь олн саамын дээнд, тоосн манрсн нүүдл дунд балрад уга болсмн. Өңгрсн бүкн зөвкн

ам дамжсан домгар үлдсэн бээнэ. Эн улмжлгадад ирсэн домгудин олжкнь йиртмжин бээдлин туск болна. Тиим домгудин аһулһас, олон күүнэ седкл татсан уул-уснла, чолун-хадла залһлдата туужиг темдглин бичж авч болна. Йиртмжин бээдлин туск домгуд нег сойлта улсин дунд «ниитин дурсмжиг» (историческая память) сергэж чадна. Йиртмжин бээдлин домгудт йиртмжэс үүссэн эс гиж күн кесн дүрсмжин тускар келгднэ. Үүнэс һаза туужин ямаран нег темдгтэ керг-үүлиг мөцкүүлсн. Иимэри йиртмжин бээдлин туск домгуд бээри һазрин олон күүнэ эмдрлд ик ач-холвгдлта (значение) болдг [Цзяньчжун 2006: 45–46]. Тиим йиртмжин туск домгудин дунд нег эдл седвтэ домгуд болхла — өөриин баатр Һалдман туск домгуд.

Өөриин Һалдма баатрин туск домгуд өөриин бээршдг һазрт ик келлгднэ. Эндр күртл Һалдмала холвата домгудт Шинжэңгин олон һазрин нерн, һазрин бээдл келгдсэн темдглгдсэн бээнэ. Үлгүрлэд келхлэ, Сээрм нуур, Богд өргл, Көк-Усн, Харһа цэкур, Көңгсин «Һалдман арһан», Байн-Булгин Һурвн тулһ болн нань чигн. Эн дурдсн һазрмудын үзмжтэ бээдл болхла, бүгдөр күн кесн биш, йиртмжэс эврэн бүтсн юмн болдг. Өөриин үй-үйин күмн баатрмудин туск домг келхин цацу бас эврэ эмдржэсэн һазрин ончта үзмж бээдл, эврэ тууж, эмдрлин бээдлиг келж үлдэсн. Бас ондан хэлэцэс хэлэхлэ, урд үйин өөрдүдин сүзг-шүтлһ болн ухан-седклиг мөдүлжэх домгуд.

Һурвн тулһин домг

Һалдма баатр (1635–1667) болхла XVII-гч зун жилд эмдржэсэн өөрд хошудын нойн Очрт-Цецн хаана Сүлмца хатнас (Цецн хаана 3-дгч хатн) һарсан хойрдгч көвүн мөн. Тер 32 нас наслсан болв чигн 17 настһаһасан эклн өөриин баатрмудыг дахулин ахлад дээсэн дарад өөриин нутган харсж йовсн [КИЛП 1969: 81–90]. Ижлин хальмгуд дунд Һалдма баатр яһад иим аһр наслсн гисн седвтэ нег домг бээнэ. Деед орна эзн Хормуста-хан нег уда үүл-кергтән ядрад сун бээж үрглж. Тер нег агчм үрглсн цагин үйдән, Һалдма баатрин дүрэр күн болж һазр дээр төрэд, арһ күчэрн олон өөриин тусан күргсн [Бичеев 2005: 83].

Өөрдүд дундан дээлдж бээсн цагт Һалдма күчэн һарһад тедниг эвсүлэд ард-олна эмдрлиг амр-амулң болһсн һавъята күн. Тер болхла кезенэ эмдрж бээсн бодьта күн, өөрдүдин седкл дотр «амр-амулңгиг авч ирдг баатр». Он жилмүдин туршарт өөрдүд «амр-амулңгиг авч ирдг баатран» икэр санн мөрэдхин хажуһар бас амр-амулңта эмдрлд шин ухан-тоолврта болсмн. Тиимэс Һалдман дүр үзүлжэх оln зүүлин баатрлг домг зокагдж өөрдүдин дунд тарн делгрж.

Өдгэ цагин өөрднр Һалдмаг шулм-чөткриг дардг «амр-амулңгин сөкүсн», «ард олныг аврдг сөкүсн» гиж домглн үйэс үйд дамжулн келдг болсмн. Эн келгдэд ирсн домг, үлгрмүд болхла өөрд күмнэ сойлын үнтэ зөөр мөн. Теднэ дотрас өөрд сойлын бээдл, өөрднрин амр-амулңгиг күссн эрмшл болн Һалдма баатр нутг усан харсхд орулсн нөлөг медж болна.



Рис. 1. Байн-Булгин Һурви тулһ

Кеерин бээцэлт шинжлһнэс хэлэхлэ, өөрдин баатрмуд дотр Һалдмата эдл олн домг, үлгүртэ баатр бээхш. Шинжэнгин өөрдүд эмдржэсн һазрмудт олн-эмтнэ дуд болн заң-авьяс күртл Һалдмала холвата зүүлс олн бээнэ. Үүнэс өөрд күмн Һалдма баатриг ямр икэр күндлж хээрлдгиг медж болна. Теднэ дотр йиртмжин бээдлин домгт өөрдүдин эмдрдг һазрин бээц, өөрд улсин ухан-медрл, улмжлта сойл аһулгджана. Үлгрлэд келхлэ, Көк-Усн гидг һазрла залһлдата домг. Угнь Көк-Уснд харһа ө-модн бээсмн. Һалдма баатр маңһсиг дарад тэрнь умшхд тер харһа моднь чолун болж хуврсмн гиж келгднэ. Тер ө-модн дотр бээдг күкрин (сера) үнртэ уста нег һолыг эн домгт Һалдма баатр кезэнэ дээртэ бууһан уһаснас тиим болсмн гиж келгддг болж.

Үнндэн тенд бээсн хад чолун болхла йиртмжэс эврэн урһсн ярданг бээцтэ һазр. Бас Көңгсин-аршана хажуд бээсн бөдүн чолуг домгт кезэнэ Һалдма баатр хорта моһаг дархдан чавчсн чолун гиж келгджэнэ.

Көңгсин аршаниг «Һалдман аршан» гинэ. Домгт кезэнэ Һалдма баатр хорта моһаг дарад, шав авад тер аршанд ирж бийэн эмнүлсн гидг. Тиигэд эн аршана тускар өвчн гем эдгэдг һээхмжтэ күчтэ болсн гиж келгднэ. Эн мет Һалдман туск домгуднь өөрд түмнэ Һалдма баатриг санжасн седклиг илткэд, бас теднэ эмдржэсн һазр-усн, эк бээһэлд хээртэг илткнэ. Эннь цаарандан өөрд күмсин эрт цагт шүтж бээсн бө-мөргүлин «бүк юмнд эмн бээнэ» (анимизм) гисн үзлттэ бат залһлдата.

Йиртмжин бээдлин туск домг келн-улсин эмдрдг нутг-усна дүрслл, улмжлта сойл, шүтдг шажниг өдр дутмин эмдрлд орулдг. Иим учрас йиртмжин бээдлин туск домг болхла, тер һазрт эмдржэсн келн-улсин үндсн зүйтэ (этнология) холвата бээнэ гиж келхлэ буру болшго.

Дор Һалдма баатрин Хэжин шияна (уезд) Һурвн тулһд үлдэсн ул-мөрэр үлгүр авч эн ашлвриг бэрмтлий.

Хэжин шияна Байн Булгин у-өргн теегт Һурвн тулһ гидг һазр бээнэ. Эн һазрт Һурвн бөдүн чолун тулһ мет хамдан бээдг. Кедржэн деернь хээс тэвхлэ кедү дүңгэ ик хээсн кергтэ болхнь медгдхш. Һурвн бөдүн чолуг хамаһас кезэ авчрсиг тенд бээдг малчнр чигн меджэхш.

Кеерин шинжлэл кезэ Хурвн тулһас Һалдман туск нег домгиг эн өгүллин зокагч темдгив. Тер домгт иигжэ келгднэ: кезэнэ Һалдма болн түүнэ баатрмуд манһсла дээллдэжэ йовхларан эн һазрт ирсмн. Һалдма баатрмудтаһан энд ирхд, харһуу ора болсн деернь ик гидгэр өлсч ундасч. Тер төлөд энд тулһ тэвжэ хот кезэ идэд хонсн гидг.

Һалдман туск талдан домгудт бас Һалдма манһсиг дарж өөрдүдиг амр-амулц бээлһсн гижэ келгднэ. Иим нертэ, күчтэ олна зүркнд мөцкрсн баатр бээсн учрас, тер хурвн бөдүн чолун һээхмжтэ күчтэ болжэ тер нутгин малчнрин эрүн нандин шүтэн болжэ.

1985-гч жилин үвлэр, Байн-Булгин теэгт оln өдр даралн ик цасн орж, зуд болад оln малмуд көлдэд үкжэ. Тер хаврар төл барг авгдсн угаһас малчнрт ик һару болсмн. «Һалдма баатрин керглсн хурвн чолуг көндэснэс болжэ тецгэр уурлжэ иим ик цасн зуд болв. Хурвн тулһиг тэххэ кергтэ», — гижэ тер һазрин көгшдүд келжэ. Тиигэд тер һазрин ахлач оln күүнэ күслэр Һалдма баатрин керглсн хурвн чолуг сунһг торар күрэлэд, малч оlnд һар күрч көндөжэ болшго гижэ закжэ.

Тер жилэс эклн малчнр жил болһн эн хурвн чолуг тэkdг болсмн. Тэkdг йоснь һал тэклһнтэ эдлхн. Тавн өрк хамдан негдэд тэknэ. Тэkdг өдриг лам, гелнүд тогтажэ өгнэ. Сүүлднь ардын дунд тер хурвн бөдүн чолун Һалдма баатрин керглжэ бээсн учрас һээхмжтэ күчтэ, хур-бора орулжэ, һазр-ус сэн болһжэ чадхас һаза, бас көл-һарин өвддгиг зогсадг гижэ нер туурч. Талдан һазрин күмс чигн хурвн тулһд иржэ эврэ бийдэн болн элгн-садндан эрүл мөндиг зальврдг болжэ.

Моңһл туурһтн эртнэс һазр усна сээниг дахжэ мал маллад ирсмн. XVII-гч зун жилд өөрдүд оln дээнд орсн учрасн тер цагт хурвн тулһин туск домг үзг-бичгэр бичгдэд үлдсн уга, зөвкн амнас амнд дамжжэ улмэжлгдэд иржэ. Теэгт эмдрдг келн-улсд авад келхлэ, теэгт бээсн тер хурвн бөдүн чолун хот кедг тулһ болсар дүүршго, бас у-өргн тег деерк һазрин темдг, эс гижэ сүүдрэрнь цаг меддг бээсн бээжэ гижэ меддгнэ. Өдгэ цагт тер хурвн чолунд мөн һазрин темдг, цаг заах темдг, баатр күүнэ домг шингсн дурсхл болснас даву бас эртнэ сүзг-шүтлһнэ герч болжана.



Рис. 2. Нурвн тулһд эрүл мендин төлө зальвржах кем

Нүүдлч улсмудын сойл болн Һалдма баатрин туск домг олдсн һазрмудас хэлэхлэ, домг гидг болхла Япона номт Янагита Кунио (1875–1962) келсэр «домг тууж болн урн-зокалыг холвадг тагт, сүзг-шүтэн болн ки бодлһна дунд оршна» [Янагита 1985: 60].

Йиртмэжин бээдл, дурсмэж болн кезэңк иткл

«Домгт нурһлж келгдх зүүл бээх бүгд эннь келвр болн домгин хойрдгч йилһэн» — гиж Янагита Кунио йиртмэжин бээдл, дурсмэж болн кезэңк иткл нурвна хэрлцэнэ туск келсмн [Янагита 1985:18]. Энд дурдгдсн «нурһлж келгдх зүүл» дотр дурсхлын зүүл яһв чигн бээнэ. Дурсхлын зүүлнь домгин уг-һарһлһн болн домгин үнн гидгиг медүлнэ. Нүднд үзгдэж бодьта эд күмсн дурсмэжиг сергэж, чееж дотрк дурсмэжнь кезэңк сүзг-шүтэнтэ залһлдата.

Нурвн тулһ болхла, Байн-булгин у тег деерк тод үзгдх һазр, тенд бээсн нурвн чолун кезэ хамаһас ирсн, ямран керг-үүл хажуднь

болад өңгрүлснй медгдшго. Зуг тер бээрн һазрин малчнр һурвн бөдүн чолуг һалдма баатрла холвж һээхмжтәһәр домглад келсәр ирж. Зуг 1985-гч жилд болсн теңгрин зудын шалтгнй һурвн чолуг көдлгсн гиж олн күн бодж, эн чолуна һээхмжтә күчтә гисн ки бодлһнла нишж. Эннь дару домгнй «иткл болн ки бодлһна дунд бээдг» гисиг батлжана.

Теегт мал маллдг күмс үвл, зун, хавр, намрт тус тустан белчәр нутгта, теңгрин бээдл теднә бөрдг малмудт авад келхлә, ик чинртә. Иигәд нааран-цааран нүүдгәс болж нүүдлчдин тууж түүк бичгдәд үлдсн уга. «Цаг, жил тоолдг арһ уга өнчн арл деерк заһсч, уул дотрк аңһучд авад келхлә ‘кезәнә цаг’ яг ‘өцклдүр’ өдрлә әдл өөрхн, тиим ик зөрә сөрү уга гиж медгддг, нег амн үгәр келхлә, күнә тууж чееждг медрл болн практикас болж домг улмжлгдн тарж эклж» [Янагита 1985: 62].

Үүнәс хөләхлә, аңх түрүн домгин тархлтд домг келлгч күүнәс ур-чадвр шаардхас даву бас туужин үнниг шаардна. Һалдама баатр болн һурвн тулһин хоорндк хәрлцәнәс келхлә, домгнй тууж болн урн-зокьялын дундк тагт гидгнй ил үзүлжәхнй мөн. Тер домгнй болхла кезәнк иткл, бас тер иткл цаарнднй яһж сольгдсиг медүлжәхнй лавта.

Һурвн тулһиг тәкдг йоснй һал тәкдг йоснла әдл. Һал тәкдгнй бө-мөргүлин йосн. Бө-мөргүлд «һал» болхла әмн-насиг белгһнә. Һал тәххнй һалын сәкүсиг, эцк теңгр, эк һазриг тәкжәх үзгдл. Эннь әмн насна үрглжл болн әрүн цевриг медүлжәх гүн ухата. Эртнәс өдгә цаг күртл өөрдүд һалан тәксәр ирсмн. Һурвн тулһдк малчнр жил болһн һал тәкдгнй — өөрдүд бәәһәлин зуд учрхла, эцк теңгр, эк һазран тәкж өршәл авч, һалын сәкүсн бузр болһниг әрүтх болтха гисн күсл болжана. Эннь негдгч.

Хойрдгчнй болхла, Һурвн тулһиг тәххнй бө мөргүлин йоснла әдл болв чигн, кезә тәкх, ямр ном умшхиг шарин шажна лам-геңгәнр зааж өдг. Иим учрас теңд бө мөргүл болн шарин шажна хойр йосн улмжлгдәд ирж. XVII-гч зун жилмүдт өөрдүд оларн шажнан сольсн бээдлиг эн домг дотрас медж болна.

XVII-гч жилмүдәс хооран, 1985-гч жилд чигн, әндр чигн Һурвн тулһиг жил болһн тәкнә. Эннь баатр күүг дурслхин һамт өөрдн

кэзэңк иткл, заң-заңшлыг улмжлжана. Иигжэснь баатр күүнэ ухан-седклиг улмжлжад зогсшго хур ус күссн, амр-амулң күссн седклэн илткжэно. Заң-үүлин йоснь тер заң-үүлиг кедг күмсин седкл санана талар күчн чидл өгдг [Мерфи 2009: 234].

Кезэңк тулһин чолуд домг үлгүр болж, цаарандан иткл сүзгиг илркэлх бодьта эд болж. Эннь чолун тедү уга, домг үүсч, домг дотр «үзмж бээдл», «тууж болн дурсмж», «иткл болн йосн» бүр ниилэд орсн бээнэ.

Үүнэс хэлэхлэ, домгнь «тууж болн урн-зокъялын тагт» болхас даву бас „үзмж-бээдл“, „дурсмж“, „кезэңк иткл“-иг холвадг тагт, домг дотр бас „домг келгч күн болн соңсгч күүнэ медрл улмжлгджана“ [Фоули 2000: 30]. Онданар келхлэ, үзмж болн тэклһн хамтдан бээвл номт Ф. Боасин келсн онлта (теория) таарна. Тер онлнь юмб гихлэ, «ардын заң-үүлнь сойлын толь, заң-үүлнь дару тер келн-улсин эврэ үндснн зүй. Заң-үүлнь кедүһөр өнгрч одсн цаг мөчиг тээлх түлкүр болвчн бас өдгэ цагиг тээлх түлкүр болдгнь мөн» [Дандес 2005: 40].

Хамтар керглдг кел болн келн-улсин чинр

Домгнь «тууж болн урн-зокъялын дунд, иткл болн ки бодлһна дунд» бээдг шинжнь китдин Ик цаһан дерсэс (Великая китайская стена) ар үзгт эмдрж ирсн нүүдлчн келн-улсин амн үгин зокъялд үлү медгднэ. Китдин Ик цаһан дерсэс ар үзгт эмдрж ирсн нүүдлчн келн-улсин тууль, домг, оln эмтнэ дуд, йөрэл, магтал, хүрмин йосн, оршалһна йосн, тэклһн йосн дотр оln эмтнэ ухан-седкл, иткл-сүзг илткгднэ. Эннь нег келн улсин хоорндк йовлцанд эдл күсл-эрмлзлиг илткж, ут удан жилд улмжлгдх сүүриг тэвж, келн болн оюн санана хүвд элгн садна хэрлцэг үүскнэ.

Хамтар керглдг келнь сойлын улмжлл болн тер сойлын күрэ дотрк оln гешүнэ йовлцанас үүснэ. Тер оln гешүнэ хоорндан нег-негэн күлэн таньхд сойлын үр кергтэ. Хамтан керглдг келн болн нег сойлын күрэ дотрк оln гешүн хоорндан нег-негэн күлэн таньхд, домгин улмжлл ик тус болна.

Домг болн күн эмтнэ хоорнд бөкшго седкл үүсдг учрас һалдман туск домгнь домг келгч, домг соңсач эс гиж оln тоона өөрдүдиг

залхлдулжана. Һурвн тулһар үлгүрлэд келхлэ, домгнь зөвкн нэргэн цөңгэнэ юмн биш, орн-нутгиг нерлх, тэклһнэ йос кех гих метэр шуд оln түмнэ өдр болһна эмдрлд оржана. Иигэд нег келн-улсин хоорндк хэрлцэг батлж бас тедниг хоорнднь өөрдүлж, хажуһарнь бас өөрдүдин амр амулң эмдрлиг эркмдг, эк бээһэлэн хээрлдг, мал эмтиг хээрлдг улмжлта сойлын ухан тоолвриг илткжэнэ.

Номт Чэнь Юнчао: «Күүнэ туск домг, керг үүлин туск домг, йиртмжин бээдлин туск домг болвчн — бүр цуһар йиртмжин бээдлин туск домг болжана. Эдгэр домгуд цуһар соцсач оlnа өдр дутмын эмдрл дотрк ‘бодьта бодьс’ деер үндслж келгддмн. Тиигэд күмсин бийэн гисн ухамсриг сергэж, домг келгч, домг соцсач болн тенд бээдг уга оln күмс чигн залһлдата болж улмжллын туск таньлтиг төрүлнэ» [Юнчао 2013: 94–103].

Тиимэс күмс домгиг үйэс үйд келхнь эврәннь үндстнэ улмжлта сойл, үндстнэ туск ухамсриг өдр дутмин бодьс дотр багтан орулжах үзгдл. Тер бодьта бодьснь мөн эн Һурвн тулһ кевтэ оln эмтнэ иткл сүзг болдмн.

«Домгт иткх аль угай гидгнь домг келжэсн күүнэ ниигмин гомогенностас шилтэнэ. Домгт иткх эс иткхиг судлхд хамгин ик асудль болхла, күмсин соньн-акад бээдлиг яһж цээлһжэнэ, тер цээлһврт яһж ханджана гисн овр (подход). Өдгэ цагин күмс яһад соньн акад бээдлиг иткжэнэ, яһад тер соньн акад бээдлэс болад домгиг хайсн уга гидгиг япон эрдмт Янагито Кунио келхдэн, «күмс эрт урдк цагнь яг өдгэ цагла эдл биш соньн акад цаг үй бээсн мөн гидгт иткнэ, тиимэс күмс домгт иткнэ» [Цзоу 2003: 89–93].

Һалдман туск домгиг иткх тал деер 1985-гч жилд болсн шуурһн зуд чухл нөлө үзүлсмн. Шинжлх ухан, техник өсч көгжж бээһэ болв чигн теегт бээдг күмс Һурвн тулһ чолунас эәһэд эмэж бээнэ. Үүнд Бурхна шажн болн бө-мөргүлин нөлөн оршна. Бас оln өөрдүд хоорндан сойлан улмжлж, хамтдан негн иткл сүзгтэ учрас, домгнь үйэс үйд улмжлгдн ирсмн.

Ашлөр

Йиртмжин бээдлин туск домг дотр «йиртмжин үзмж-бээдль» «герч» болад зөгшго бас нег келн-улсин этнограф, иим амн тууж улмжлгдх йовцдан күмсин эмдрдг һазриг цээлһн келж, туужин